

811.11-112: 81'367.7

ДО ПИТАННЯ ТИПОЛОГІЗАЦІЇ ЕЛІПСИСУ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Туришева О. О.

Статтю присвячено розгляду найбільш відомих та авторитетних класифікацій еліпсисів у німецькій мові. Представлена публікація покликана роз'яснити термінологічні розбіжності у тлумаченні основних структурних типів еліптичних конструкцій з метою уникнення непорозуміння у їх дефінуванні.

Ключові слова: еліпсис, класифікація, мовний та позамовний контекст

Статья посвящена рассмотрению наиболее известных и авторитетных классификаций эллипсисов в немецком языке. Представленная публикация призвана разъяснить терминологические разночтения в толковании основных структурных типов эллиптических конструкций с целью их корректного дефинирования.

Ключевые слова: эллипсис, классификация, языковой и внеязыковой контекст.

The article is concerned with the most known and respected classifications of ellipses in German. The research paper aims to elucidate the terminological differences in interpretation of the main structural types of elliptical constructions.

Key words: ellipsis, classification, linguistic and extra-linguistic context.

Аналіз еліптичних конструкцій завжди викликав жвавий інтерес серед дослідників. Так, дослідженням структури та функціонування еліпсисів займалися А. Беттен, К. Буслер, Л. Гофман, В. Кіндт, В. Клейн, Г. Крюгер, Р. Рат, М. Селтінг, К. Швабе, П. Шлобінські та ін. Переважна більшість таких досліджень ґрунтується виключно на розмовній мові, що є абсолютно зрозумілим і виправданим з огляду на такі її характеристики, як природність, спонтанність, ситуативність тощо. Аналіз останніх публікацій названих вище авторів показав неоднорідність у підходах до класифікації еліптичних конструкцій. Це призводить до різного тлумачення отриманих результатів досліджень. Так, наприклад, у наступних визначеннях мова йде про один і той самий тип еліпсису: контекстозалежний (kontextabhängig) еліпсис (В. Клейн), ситуативний (situativ) еліпсис (К. Швабе), незалежний від оточення (umgebungsunabhängig) еліпсис (В. Кіндт). Таким чином, основним завданням представленої статті є опис і характеристика різних підходів до класифікації еліпсисів з метою уникнення непорозуміння у дефінуванні основних типів еліптичних конструкцій.

Еліпсис (die Ellipse) – це опущення певних частин/членів речення або висловлювання. Мова йде про виключення певних, граматично необхідних, але при цьому неважливих для змісту висловлювання, компонентів/членів речення в середині фрагментарної рамкової конструкції [6, с. 64].

Розглянемо два приклади:

(1) *Angela kauft den grünen Rock und Anna [kauft] den roten [Rock].*

(2) **Angela kauft den grünen Rock und Anna [kauft] [den roten] Rock.*

Прийнятність і зрозумілість прикладу (1) і алогічність прикладу (2) дають підстави стверджувати, що еліпсація не відбувається самовільно та випадково, вона допускає опущення тих, елементів речення, які є неважливими для розуміння змісту висловлювання та/або можуть бути відтворені з мовного або позамовного контексту. Наявність такого контексту або усвідомленість ситуації спілкування є обов'язковою, оскільки, наприклад фрази

“На 15те, 58ий, купе до Євпаторії” (біля залізничної каси)

“Один український” (у хлібному магазині)

“Ich den schwarzen” (в ресторані/кафе і т.п.)

стають зрозумілими лише тоді, коли відома ситуація спілкування.

Той, хто не розуміє ситуативного контексту, може не зрозуміти еліптичні конструкції, наприклад:

(3)

SA: *IEltstelle von drElundsechzig nullZwo.*

LS: *drElundsechzig nullzwo KOMmen.*

SA: *der drElundsechzig nullZwo auf empfang bis zwAnzig UHR mit dem NEUNsechundsEchzig [...]*

LS: *bau VIERunddreißig Sonneninsel Müller hans LIEgend. JUspi ce zwAnzig mit der ZWOhundertzwOundzwanzig um zwÖlf uhr EINS.* [8, с. 108]

Очевидно, що зміст прикладу потребує пояснення. Це розмова по рації між санітаром швидкої та черговою диспетчерською службою. Санітар виходить на зв'язок з диспетчером, називаючи номер автомобіля (6302). Після того як диспетчер підтверджує запит на виклик, санітар повідомляє про тривалість своєї зміни (до 20 години) і номер рації (966). Диспетчер дає вказівки: пацієнт на ім'я Hans Myller повинен бути доставлений з університетської клініки, корпус 34, станція Sonneninsel, на носилках (*liegend*) до госпіталю Juliuspital (juspi), відділення c20. До журналу реєстрації заноситься номер (222) і час передачі (12 год. 01 хв.) виклику [8, с. 108].

Беручи до уваги, приклади (1) і (3) можна зробити висновок про те, що в першому прикладі випущена інформація відтворюється з контексту, а у третьому – лише через ознайомлення з ситуацією спілкування. Критерій включення мовного або позамовного контексту (маємо на увазі ситуативний та соціально-історичний контекст – прим. автора) зумовлює виділення двох основних груп еліпсисів, термінологічне визначення яких не є однорідним.

Так, В. Клейн розрізняє “контекстозалежний” (*kontextabhängig*) та “контекстоконтрольований” (*kontextkontrolliert*) еліпсис. Перший тип виявляє залежність від ситуативного, а другий – мовного контексту. До **контекстозалежних** еліпсисів, на думку Клейна, належать:

- вивіски і т.п.: *Heiße Würstchen*;

- еліптичні типи текстів: телеграми: напр., *Komme Freitagabend mit Verlobter*;

- сталі вирази: *Mir nach!, Feuer!*;

- лексичні еліпсиси: *Otto sitzt [im Gefängnis]*;

- еліпсиси обумовлені особливостями обробки мовлення: наприклад, граматично некоректні висловлювання при афазії;

- еліпсиси обумовлені розвитком: висловлювання моно- та білінгвів [5, с. 767].

До групи **контекстоконтрольованих** еліпсисів він зараховує:

- **координативні** еліпсиси [Klein 1993, с. 779]:

1) геппінг (Gapping) – опущення ідентичного дієслова: *Eva kann Schi laufen und Klaus [kann] Fußball spielen* – Т.О.;

2) ВФ-еліпсис (VP-Ellipse) (ВФ – вербальна фраза – прим. авт.) – редукція всієї вербальної фрази: *Du musst deinen Vortrag nicht korrigieren, aber ich muss [meinen Vortrag korrigieren]* – Т.О.;

3) нульова анафора доповнення (Null-Complement Anaphor): *Du kannst natürlich ihr dein Auto leihen, aber ich meine, du musst nicht [ihr dein Auto leihen]* – Т.О.;

4) слусінг (Sluicing) – відтинання підпорядкованого питального речення безпосередньо після питального слова: *Eva will ihn heiraten und ich weiß warum [sie ihn heiraten will]* – Т.О.

- **ад’яценчні** еліпсиси (слідують безпосередньо один за одним і не допускають наявності між ними інших компонентів – прим. авт.):

1) питання-відповідь: *Wer schlug wen wo? – Alexander die Perser bei Issos*;

2) часткові правки: *Otto hat hundert Mark gewonnen. – [Nein.] Peter tausend verloren*;

3) часткові підтвердження: *Otto hat im Lotto gewonnen. – [Ja.] fast eine Million*;

4) паралельні продовження: *Ich komme heute abends. – Ich auch. – Ich nicht* [5, с. 768].

К. Швабе, вивчаючи еліпсиси, також ділить їх на дві групи. Еліптичні конструкції, розуміння яких ґрунтується на залученні ситуативних факторів та

знаннях людини про світ, авторка називає “ситуативним еліпсисом” (situative Ellipse), а такі, що можна інтерпретувати в рамках заданого мовного контексту, – “контексто-обумовленим еліпсисом” (kontextgestützte Ellipse) [7, с. 175].

Ґрунтуючись на залежності еліптичної конструкції виключно від мовного контексту, В. Кіндт виділяє “незалежні від оточення” (ungebungsunabhängig) та “залежні від оточення” (ungebungabhängig) еліпсиси. Основою для перших є ситуативний контекст, а для других – мовний [4, с. 162].

Такий тип еліпсису, який Клейн називає контекстозалежним, Швабе – ситуативним, а Кіндт – незалежним від оточення, широко представлений у газетних та журнальних заголовках, вивісках, рецептах, формах привітання та висловлення побажань, телеграмах тощо. Як вже було зазначено, утворення ситуативного еліпсису не є довільним підпорядковується певним граматичним закономірностям. Наприклад [3, с. 7]:

(4) Вивіска в магазині канцтоварів

4.1. *harte Bleistifte*

4.2. *Bleistifte hart*

4.3. **hart Bleistifte*

Інтерпретація прикладу (4) не може обмежуватися структурним та семантичним аналізом (див. приклад (2)), необхідним для розуміння є зміст інформації, прихований у позамовному контексті. Далі наведено можливі позаконтексті тлумачення змісту повідомлення прикладів 4.1. та 4.2.:

(5)

5.1. *In dieser Schublade befinden sich harte Bleistifte.*

5.2. *Den Inhalt dieser Schublade bilden harte Bleistifte.*

5.3. *Die Bleistifte in dieser Schublade sind hart.*

5.4. *Hier werden harte Bleistifte aufbewahrt.* [3, с. 8]

Зважаючи на очевидну залежність ситуативного еліпсису від знання / розуміння реципієнтом позамовного контексту, слід відмітити наступне: в усному мовленні експлікація “випущеної” інформації відбувається доволі легко, в першу чергу, завдяки тому, що спілкування відбувається в конкретній ситуації мовлення. Йдеться про “ситуативні зразки мовленнєвої поведінки”, очевидність яких завдячує добре налагодженим когнітивним та мовним механізмам розуміння [6, с. 65].

У писемному мовленні сприйняття та розуміння еліптичних конструкцій обумовлюється наявністю контексту з метою уникнення некоректного тлумачення імплікованих елементів висловлювання.

Типи еліпсису у спільній науковій розвідці К. Буслер та П. Шлобінські представлено так: аналіз еліпсисів ґрунтується на двох основних перспективах – прагматичній та синтаксичній. Перша група вивчає так звані еліпсиси “мовленнєвих актів” (Sprechhandlungsellipse), до яких належать імперативні (*Fünf Äpfel bitte*), експресивні (*Oh Mann!*), регулятивні (*Guten Tag*) та комунікативні еліпсиси (*Hm*). Вони є предметом дослідження теорії мовленнєвих актів і дискурс-аналізу. До другої групи належать координативні еліпсиси (Koordinationsellipse), предмет зацікавлення представників традиційних синтаксичних теорій, серед яких виділяють синдетичні та асиндетичні еліпсиси [1, с. 95].

Наприкінці 20 з'явилися також інші спроби класифікувати еліпсис. Основою таких класифікацій стали функціональні, функціонально-прагматичні та комунікативно-прагматичні вектори. Так, наприклад, функціонально-прагматична систематизація еліпсисів Л. Гоффмана розглядає ситуативний емпрактичний, фатичний еліпсис та еліпсис у тексті [2, с. 22-23].

Отже, представлена стаття покликана ознайомити дослідників, які цікавляться феноменом еліптичних конструкцій з точки зору їх породження, структури, функціонування, прагматики, з найбільш популярними підходами до типологізації еліпсису. Обрання тієї чи іншої класифікації повною мірою залежить від мети дослідження, тобто здійснюється в індивідуальному порядку. Основні непорозуміння пов'язані, насамперед, зі структурною характеристикою еліпсису. Викладений у статті матеріал дає право стверджувати, що з огляду на єдиний критерій їх виокремлення (залежність або незалежність еліпсису від мовного контексту) класифікацію можна вважати сталою і загальноприйнятою. Однак, зважаючи на певні термінологічні

розбіжності, слід зробити деякі роз'яснення: поняттями ідентичними можна вважати контекстозалежний еліпсис В. Клейна, ситуативний еліпсис К. Швабе та незалежний від оточення еліпсис В. Кіндта. Так само: контекстоконтрольований еліпсис В. Клейна = контекстообумовлений еліпсис К. Швабе = залежний від оточення еліпсис В. Кіндта. Перспективним в плані подальших досліджень є типологізація еліпсису з точки зору функціональних та комунікативно-прагматичних аспектів.

Література

1. Busler Ch. "Was er [schon] [...] konstruieren kann – das sieht er [oft auch] als Ellipse an." Über "Ellipsen" syntaktische Formate und Wissensstrukturen / Christine Busler, Peter Schlobinski // Peter Schlobinski (Hrsg.). Syntax des gesprochenen Deutsch. – Opladen: Westdeutscher Verlag, 1997. – S. 93-115.
2. Hoffmann L. Ellipse und Analepse / Ludger Hoffmann // Redder/Rehbein (eds.): Grammatik und mentale Prozesse. – Tübingen: Gunter Narr Verlag, 1998. – S. 69-90.
3. Hofmann M. Verarbeitung elliptischer Satzkonstruktionen beim Sprachverstehen: Dissertation zur Erlangung des Grades der Doktorin der Philosophie ... / Monika Hofmann. – Frankfurt am Main, 2006. – 185 S.
4. Kindt W. Grammatische Prinzipien sogenannter Ellipsen und ein neues Syntaxmodell / Walter Kindt // R. Meyer-Hermann & H. Rieser (Hrsg.) Ellipsen und fragmentarische Ausdrücke. – Linguistische Arbeiten 148, Bd. 1. – Tübingen: Niemeyer, 1985. – S. 161-290.
5. Klein W. Ellipse // J. Jacobs, A. von Stechow, W. Sternfeld und Th. Vennemann (Hrsg.) Syntax. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung. – Berlin: de Gruyter, 1993. – Vol.1. – S. 763-799.
6. Sanders W. Das neue Stilwörterbuch: stilistische Grundbegriffe für die Praxis / Willy Sanders. – Darmstadt: Wiss. Buchges., 2007. – 265 S.
7. Schwabe K. Syntax und Semantik situativer Ellipsen / Kerstin Schwabe. – Band 48. – Tübingen: Gunter Narr Verlag, 1994. – 218 S. – Studien zur deutschen Grammatik.
8. Schwitalla J. Gesprochenes Deutsch. Eine Einführung / Johannes Schwitalla. – 3., neu bearbeitete Auflage. – Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2006. – 246 S.